

Надійшла до редакції 23.03.2012 р.

УДК 81'367.335

ДО ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИЧНОГО РОЗГЛЯДУ ТИПІВ СИНКРЕТИЗМУ ЯК ЯВИЩА ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПРИРОДИ

Т. О. Шундель

Донбасский государственный педагогический университет

Реферат. У дослідженні мовних одиниць більшість вчених наголошують на необхідності вивчення одиниць поліфункціонального характеру, які ускладнюють закріплені за однією формою значення або призводять до структурної зміни при збереженні смислового значення. Поглиблений аналіз таких гібридних одиниць логічно наводить учених на необхідність дослідження «синкретизму» та його лінгвістичних типів. Аналітичний огляд виокремлених видів синкретичних явищ надає можливість переглянути теоретичні концепції вітчизняних, іноземних науковців та переосмислити усталені погляди на специфіку цих гібридних одиниць синкретичного характеру.

Ключові слова: поліфункціональність, гібридний, синкретизм, структурна зміна, мовне явище

У сучасному мовознавстві детально описані граматичні категорії, в яких зосереджений повний набір їхніх диференційних ознак. Проте рухомість мови, динамічний характер її розвитку та складність зображення мовних одиниць виникає завдяки функціонуванню перехідних явищ, які не мають усіх диференційних властивостей однієї категорії та які неможливо вмістити в рамки певних класифікацій. З цього приводу слушною виявляється думка Л. В. Щерби: «... досвід засвідчує, що будь-які таблиці та схеми тріщать по всіх швах, як тільки спробувати вставити в них факти живої дійсності» [1, с. 246]. Ці перехідні явища демонструють взаємодію полярних мовних одиниць, оскільки для них характерне поєднання (синтез) диференційних ознак одиниць, що протиставляються. К. Е. Штайн у своїй роботі підкреслює, що теорія синкретизму мовних одиниць - одне з найбільш яскравих явищ у постнеокласичній науці, лінгвістика «на кінцях», яка робить настанову на нестабільність мовної системи, породження нових одиниць у процесі взаємодії підсистем мови, дозволяє розкрити внутрішні вертикальні підструктури, що формуються в процесі динаміки мовних одиниць на синхронному зрізі мови [2, с. 476]. В лінгвістичних дослідженнях сьогодення термін «синкретизм» тлумачиться як універсальний засіб мови, його лінгвістична універсалія, тобто як явище, що проймає усі рівні лінгвоструктури та представляє собою складне й поширене явище поліфункціонального характеру. **Актуальність наукового пошуку** визначається зацікавленням мовознавців в необхідності розгляду вживання синкретичних одиниць, що характеризуються зміною структурної та семантичної форми за рахунок порушення співвідношення між планом вираження та планом змісту, у рамках зазначених типів синкретизму. **Метою дослідження вбачаємо** вивчення низки питань щодо розв'язання проблеми виділення різноманітних типів синкретизму. **Наукова новизна полягає** в спробі теоретично обґрунтувати широке розуміння дискусійних сфер визначення різноманітних типів синкретизму та в описі синкретизму як такого, що охоплює всі рівні мови. Наукову базу дослідження становлять праці представників вітчизняного мовознавства та праці іноземних вчених, зокрема В. В. Бабайцевої, Л. С. Бархударова, А. Мартіне, Л. Єльмслева, Т. В. Колесникової,

С. А. Алексанової, О. О. Костіної, І. В. Висоцької, В. В. Колесова, Л. Л. Безобразової, З. В. Валюсинської, М. Баэрмана, Д. Брауна, Д. Блевинса, Л. Байби, Е. Мартінет, А. П. Загнітка.

Лінгвістична ідея розподіляє синкретизм на наступні типи:

1. Дискретний і недискретний (розв'язаний і нерозв'язаний) синкретизм.

Ідея про розмежування понять дискретного і недискретного синкретизму (опозиція Л. Єльмслева про розв'язаний і нерозв'язаний синкретизм) стала засадничою з метою обговорення остаточних зрушень в системі мови у процесі його розвитку в парадигматиці, але не враховуються в процесі аналізу синкретичних явищ в синтагматиці мови. Л. Єльмслев відносить синкретизм тільки до парадигматики мови і пов'язує його з безповоротними системними зрушеннями в процесі його розвитку (називаючи ці зрушення «нерозв'язаним синкретизмом»). Інші лінгвісти (В. В. Бабайцева, Л. Л. Безобразова, З. В. Валюсинська) говорять про «розв'язаний» синкретизм і відносять його до синтагматики мови. Наслідок процесу явища «розв'язаного» синкретизму спостерігається в результаті усунення меж при аналізі, що у свою чергу призводить до виникнення живих процесів, мовних одиниць, які супроводжуються вживанням в мові [3, с. 172].

Ми говоримо про синкретизм за умови, що формально-змістовна мовна асиметрія не розкривається за допомогою контексту, при цьому неможливість «дозволу» постає основною диференційною ознакою, яка є такою, що провадить відмінності синкретичних одиниць від суміжних явищ.

Услід за С. А. Алексановою, ми вважаємо, що в сучасних дослідженнях феномен недискретності, який становить родову властивість мови, людського мислення і сприйняття світу, не є недоліком, що потребує неодмінного усунення, пов'язується з вирішенням проблем синкретизму в цілому і в граматичній сфері зокрема [4, с. 139]. У синтаксисі існує низка різних перехідних (синкретичних) конструкцій, яскравим прикладом яких виявляється ускладнене речення, посередній член в опозиції «просте – складне речення». Питання про розгляд конструкцій із сполучником мети і інфінітивом є спірним, оскільки ці речення можуть трактуватися як складнопідрядні речення або як ускладнене речення з інфінітивним зворотом. А це в свою чергу може привести до класифікації цих речень з інфінітивом та зі сполучником «щоб» як відособленої обставини [5, с. 132-140]. Так, наприклад, пор. шкалу перехідності для конструкцій зі значенням мети:

А. *Mr. Gerald Brown, the deceased's younger brother, has come to let you stay in his employment* [19, p. 2].

Аб. *Mr. Cannon and Edwin thank and waited for Gerald to go out* [19, p. 3].

АБ. *Katherine stood at the front door of their house / in order to overlook Green Park* [20, p. 4].

аБ. *She had to act calmly to hide her fear from her son* [20, p. 6].

Б. *He came towards her in order she could take hold of his arm forcefully* [19, p. 6].

Отже, прості (моносуб'єктні) речення з інфінітивним зворотом обставини мети (**А**) і складні речення (полісуб'єктні) з підрядним мети (**Б**) визначаються як ядерні конструкції. Речення з інфінітивним зворотом і сполучником «щоб», який можна опустити або не враховувати, складають ланку простих речень (**Аб**). У периферію складних речень входять полісуб'єктні (**аБ**) речення з поширеним інфінітивним зворотом і сполучником «щоб». Проміжну ланку опозиції «просте – складне речення» представляють моносуб'єктні ускладнені речення з поширеним інфінітивним зворотом і сполучником «щоб» (**АБ**), які концентрують в собі семантику простого і складного речень. У зв'язку з цим ускладнене речення сприймається як конденсат вираження двох абсолютно протилежних синтаксичних одиниць (простого та складного речень) [6, с. 55]. Поглиблений аналіз одиниць недискретного синкре-

тизму дає підстави вважати, що характерною ознакою функціональної природи пограничних явищ виявляється можливість функціонування мовної одиниці в декількох значеннях.

При розгляді цієї опозиції Л. Єльмслев брав до уваги в основному розв'язаний (дискретний) синкретизм [7].

2. Статичний та динамічний синкретизм.

Традиційно під статичним синкретизмом розуміють такий процес, при якому ознаки різних, протилежних категорій, які знаходяться в опозиції, існують одночасно, але помітною особливістю є той факт, що ці синкретичні одиниці не переходять або не замінюють одна одну в процесі реалізації. Джерельна база свідчить, що яскравими прикладами статичного синкретизму викриваються приклади відмінкового синкретизму в англійській мові. Так, Л. С. Бархударов підкреслював, що «морфеми числа і відмінка злиті в одному морфі - в словоформах типу *boys'*, *cats'*, *foxes'*, морфи /z/, /s/, /iz/ представляють одночасно і морфему множини, і морфему родового відмінка...». При цьому учений вказував на той факт, що «... на письмі морфема родового відмінка сигналізується знаком апострофа ('), але це чисто графічний символ, який не має ніякої фонетичної або фонологічної значущості» [8, с. 85-86]. Статичний синкретизм спостерігається на морфологічному рівні у відмінності від динамічного синкретизму, який знаходить своє віддзеркалення на синтаксичному рівні.

Динамічний синкретизм - більш яскраве явище, яке не лише якнайповніше розкриває смислові аспекти тексту, але виявляється віддзеркаленням численних, різноманітних мовних фактів. При явищі динамічного синкретизму мовні одиниці в процесі функціонування здійснюють перехід від однієї якості до іншої, з однієї категорії в іншу, яка знаходиться в умовах протиставленої опозиції. Помітну особливість вживання прикладів динамічного синкретизму становлять з'ясувальні безсполучникові речення, які, деякою мірою, мають безпосередню схожість із структурою простого речення через аналогічність пояснювальної частини з членом речення: функції підрядних частин співпадають з функціями форм слів з функціональної точки зору [9, с. 469]. При розгляді синтаксичної співвідносності об'єктних структур В. В. Кузьмін [10, с. 107-114] пропонує використовувати метод конверсії, трансформації складного речення в просте, що дозволяє згортати підрядне речення з'ясувального типу поки воно не починає втрачати свою предикативність і замість складного речення з'являється просте речення. Цей факт наштовхує нас на думку про семантико-синтаксичну одноманітність підрядної з'ясувальної конструкції та простого речення, а також тотожність синтаксичної функції: обидві конструкції свідчать про семантико-граматичну завершеність висловлювання. При використанні методу згортання припускаються різноманітні фрагментарні зміни (введення прийменника / опущення деяких елементів речення при структурній зміні), але спостерігається збереження смислового та синтаксичного значень. Головним показником, на нашу думку, є той факт, що будь-які радикальні зміни не відзначаються в ядерній структурі речення. При збереженні семантичної та граматичної однотипності ці речення є різноструктурними конструкціями. Наприклад,

*Katherine knew he was trying to grow up – Katherine knew **about his trying to grow up*** [19, p. 24].

*He told her he was going back to England to start a business - He told her **about his going back to England to start a business*** [19, p. 7].

Проте існує кардинально інша думка з приводу співвідношення статичного і динамічного синкретизму. О. О. Костіна пропонує враховувати, що усі явища мовної дійсності знаходяться між собою у взаємодії за допомогою різноманітних переходів, що іноді призводить до стирання меж між статичним і динамічним чинниками. У синхронному зрізі статичне може стати діахронічним, і навпаки, динамічне в

діахронії може перетворитися на статичне в синхронії. Отже, при дослідженні декількох об'єктів аналізуються не лише внутрішні зв'язки (статичний зв'язок), але й перетин векторів, які ведуть до поступової зміни або появи зони синкретизму [11, с. 96].

3. Діахронічний та синхронічний синкретизм.

Нині здебільшого простежується першорядне вивчення проблеми синхронічного синкретизму порівняно з проблемою діахронічного. Результатом «давнього» (діахронічного) синкретизму в мові, на думку Л. В. Зубової, являється полісемія, трансформація, контамінація, що у свою чергу підкреслює суміжність і паралелізм цих понять з явищем синкретизму в мові. Це саме той факт, що призводить до мовної економії і до появи «вторинного синкретизму» [12, с. 56]. Як і Т. В. Колесникова, ми вважаємо, що первинність і вторинність пов'язані не з відмінністю мовних форм вираження синкретизму на різних етапах розвитку мови, а з їхньою різною обумовленістю: з тенденцією до економії мовних засобів в наш час [13, с. 49]. Тобто, справа навіть не в самій мовній економії, яку можна простежити практично в будь-який час і завдяки якій мова не стала простим нагромадженням різномунітних конструкцій, а в самому характері мислення. Він зберігає за собою залишки чогось давнього, а це і визначає сучасний синкретизм. Ідея про синкретизм як явище комплексне, нерозчленоване нашою мовою нас на думку, що поняття давнього і сучасного синкретизму тотожні.

В. В. Бабайцева вважає, що головна відмінність між діахронією та синхронією, інакше кажучи діахронічним і синхронічним синкретизмом, вбачається в тому, що діахронія – процес, який призводить до якісних змін, а рушійні процеси відбуваються в синхронії – «це зрушення в якісних характеристиках мовних явищ, які відбуваються зв'язки і взаємодії мовних одиниць та розвиваються межі між мовними категоріями, рушійна сила, яка обумовлює розвиток мови, його еволюційні процеси» [14, с. 22]. Мова в синхронному стані рухлива і схильна до лише певної кількості статичності, оскільки саме при синхронному стані зароджуються передумови і причини для діахронічних явищ. Діахронічні перетворення беруть свій початок в синхронії, яка зображує потенційні можливості мови.

Дослідник В. В. Колесов наголошує на тому, що «нерозчленовано-цілосне сприйняття дійсності пов'язане з генетичною ідеєю *походження й синтезу* (поняття дуже близького до трактування синкретизму), тоді як сучасне, тобто наукове, спрямоване на *аналіз і функцію*» [15, с. 158]. Ймовірно, з цього виходить, що діахронічний і синхронічний синкретизм розглядаються як поняття неоднорідні, але такі, що поєднують в собі предметно-логічний зв'язок. Із цього приводу В. В. Бабайцева стверджує, що «вираження в мові взаємодії між чуттєвою і абстрактною східцями пізнання дійсності» відбивається в широкій різноманітності типів речень, а також в наявності перехідних явищ між ними. При цьому причина сучасного синкретизму вбачається в необхідності поєднання чуттєвих і абстрактних елементів в єдиному акті [16, с. 131-134]. Про цей факт говорив А. Мартіне, називаючи дві основні тенденції (економію мовних явищ і експресивність), які саме виступають засадничим чинником для синкретизму. [17].

4. Нерозчленований (дифузний) і розчленований синкретизм.

В. В. Бабайцева пропонує розглядати такі наступні два види синкретизму: нерозчленований (дифузний) і розчленований. Розчленований синкретизм тлумачиться нею як багатозначність мовних і мовленнєвих явищ, яка оформлена граматичними і лексико-граматичними засобами. Нерозчленований синкретизм – це багатозначність мовних і мовленнєвих явищ, яка не оформлена граматичними і лексико-граматичними засобами. Іноді деякі синтаксичні одиниці схилиються до полідифузного синкретизму за умови, що один елемент значення оформлений за допомогою різноманітних семантичних засобів, а інший виявляється з лексичного наповнення

речення. Приклади розчленованого синкретизму, на думку В. Бабайцевої, ми можемо простежити на рівні складного речення, а нерозчленований синкретизм здебільшого характерний для простого речення [16, с. 270-271]. Дифузний синкретизм можна прослідкувати в наступних прикладах:

*We hadn't meant **to let** the place [18, p. 12].*

*I felt calmer and very ready **to tell** Phyllida all about it [18, p. 25].*

Тут інфінітиви можуть бути схарактеризовані як *обставина мети* (*to tell*), як *доповнення* (*to let*) або *основна частина складеного дієслівного присудка*.

При розгляді прикладів синтезу диференційних ознак у синкретичних утвореннях розчленованого типу ми переконуємося в тому, що план змісту (значення мовних одиниць) підтримується планом вираження (спосіб вираження, вид зв'язку, характер залежності) одночасно. Кожна сема має не лише свою власну форму, але і свій характерний показник. Для прикладів розчленованого синкретизму характерна взаємодія одиниць різних рівнів при вираженні загальної синтаксичної функції. Так, для вираження відношень місцезнаходження у реченні може вживатися обставина місця та підрядні частини з семантикою місцезнаходження. Наприклад,

*It is long and sickle-shaped, and lies **along the curve of the coast**; at its nearest, in the north, it is barely two miles off the Albanian mainland, but from the town of Corfu, which is about half-way down the curve of the sickle, the coast of Greece is about seven or eight miles distant (обставина місця) [18, p. 8].*

*My sister's house lies some twelve miles north of Corfu town, **where the coast begins its curve towards the mainland, and where the foothills of Mount Pantocrator provide shelter for the rich little pocket of land...** (підрядні частини з семантикою місцезнаходження) [19, p. 8].*

Отже, проведений аналіз фактичного матеріалу демонструє те, що не випадковий характер синкретичних явищ нерозчленованого типу в англійській мові та поєднання декількох значень в одній мовній одиниці призводить до ототожнювання цього процесу із суміжним явищем формально-змістової асиметрії (нейтралізацією) саме на підставі порушення співвідношення між планом вираження та планом змісту.

Так, перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми вбачаємо в дослідженні картини відношень цих суміжних явищ та визначенні тісного зв'язку між цими переплетеними й взаємопов'язаними явищами. Усі дослідники, що займаються вказаною проблемою, визнають реалізацію цього явища лише у контексті, хоч і не тлумачать синкретизм як явище оказіональне, що у свою чергу могло б наштовхнути на думку про те, що синкретизм не торкається системи мови. А це й призводить до його ототожнювання із суміжними явищами і викликає термінологічну надмірність.

РЕЗЮМЕ

Стаття посвятається изучению лингвистической сущности синкретических единиц и обнаружению их типов. Устанавливаются и анализируются понятийные сферы теоретических концепций выделенных типов синкретизма. На основании этого определяются особенности синкретизма каждого вида.

Ключевые слова: синкретизм, дискретность, недискретность, статичность, динамичность, диахрония, синхрония, диффузность

SUMMARY

The article focuses on the study of linguistic essence of syncretic unities and finding their types. Notional spheres of theoretical conceptions of separated syncretic features are established and analyzed. Peculiarities of every definite type of syncretism are indentified.

Key words: discrecity, indescrecity, static nature, dynamic nature, diachrony, synchronism, diffusivity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Щерба, Л. В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л. В. Щерба. - Л. : Наука, 1974. – 429 с.
2. Штайн, К. Э. Переходность и синкретизм в свете деятельностной концепции [Текст] / К. Э. Штайн // TEXTUS: Избранное, 1994-2004. - Вып. 11. – Ч. II. – Ставрополь, 2005 – С. 15-27.
3. Павлюковец, М. А. Синкретизм и смежные явления: проблема разграничения [Электронный ресурс] / М. А. Павлюковец // Режим доступа : http://science.ncstu.ru/... Материалы международной заочной конференции «Актуальные проблемы науки и образования» Сев.Кав.ГТУ. – Загол. з екрану.
4. Алексанова, С. А. Феномен недискретности в сфере обстоятельственных детерминантов [Текст] / С. А. Алексанова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. - № 10 (57). – С. 138—143.
5. Высоцкая, И. В. Синтаксический статус предложений со значением цели (с т. з теории переходности) [Текст] / И. В. Высоцкая // Исследование языковых единиц в их динамике и взаимодействии. – М. – Уфа, 2000. – С. 132—140.
6. Высоцкая, И. В. Синкретизм в систем е частей речи [Текст] / И. В. Высоцкая. – М., 2006. – С. 55.
7. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка [Текст] / Л. Ельмслев // Новое в лингвистике. – Вып. I. – М. : Прогресс, 1960. – С. 264-389.
8. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка [Текст] / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1975. – 156 с.
9. Русская грамматика [Текст] / Т. 2. – Синтаксис. – М. : Наука, 1980. – 709 с.
10. Кузьмин, В. В. Проблема синтаксической соотносительности (на материале объектных конструкций) [Текст] / В. В. Кузьмин // Вопросы языкознания. – 1978. - № 4. – С. 104—114.
11. Костина, О. А. К вопросу о положении «не-союзия» в переходной между союзием и бессоюзием зоне [Текст] / О. А. Костина // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2007. - № 54. – С. 96—101.
12. Зубова Л. В. Поэзия Марины Цветаевой: Лингвистический аспект [Текст] / Л. В. Зубова. – Л., 1989. – С. 56.
13. Колесникова, Т. В. К вопросу о выделении видов синкретизма [Текст] / Т. В. Колесникова // Гуманитарные исследования. Журнал фундаментальных и прикладных исследований. Астраханский государственный университет, 2009. - № 3 (31). – С. 47—51.
14. Бабайцева, В. В. Переходные конструкции в синтаксисе [Текст] / В. В. Бабайцева. – Воронеж, 1967. – С. 5—24.
15. Колесов, В. В. Философия русского слова [Текст] / В. В. Колесов. – СПб, 2002. – С. 158—159.
16. Бабайцева, В. В. Явления переходности в грамматике русского языка [Текст] / В. В. Бабайцева. – М. : Издательский дом «Дроффа», 2000. – 640 с.
17. Мартине, А. Нейтрализация и синкретизм [Текст] / А. Мартине // Филологические науки. -1969. - № 2. – С. 96—109.
18. Stewart, M. This rough magic [Текст] / M. Stewart. – Coronet Books : Hodder and Stoughton, 1991. – 255 p.
19. Williams, D. Katie's Kitchen [Текст] / D. Williams. – London : Headline Book Publishing, 1998. – 375 p.